

Konsten att förstöra ett land

MED LITE
PROFESSIONELL HJÄLP
FRÅN SVERIGE

EN ARTIKEL AV DAN JOSEFSSON
RESEARCH AV STEFAN LINDGREN

Det är en varm sensommar i Moskva 1998. Utanför Rysslands parlament, duman, går en liten grupp demonstranter med plakat i händerna.

En polis står vid sidan av och noterar noggrant plakatens texter i sitt anteckningsblock.

Han skriver:

”Jeltsin och Tjernomyrdin: Ryssland har tröttnat! Avgå!”

och

”Är det yankees som är herrar i det här landet?”

och

”Sluta experimentera med det ryska folket.”

Det är en bastant dam med huckle som håller i den sista skylten.

”Sluta experimentera med det ryska folket.”

Bilden av damen som vädjar om att slippa vara försökskanin förföljer mig under veckan i Ryssland.

Det kvinnan kallar ”experiment” kallas ibland för ”reformarbete” och ibland för ”the big bang” men oftast för ”chockterapi”. Det handlar om det största privatiseringsprojektet i världshistorien, och det var tänkt att förvandla hela Ryssland till en marknadsekonomi i stil med USA. Hela omvandlingen skulle ske på mellan två och tre år.

Därav namnet ”chockterapi”.

Experimentet inleddes 1991. Idag, sju år senare, visar statistiken att det blev betydligt mer chock än terapi.

”Det som kallas nyliberalism i Sverige är en medborgerlig plikt i Ryssland”
Professor Anders Åslund i DN 920530

Faktum är att terapin nästan slagit ihjäl patienten.

Låt oss titta på några siffor.

Mellan 1991 och 1997 sjönk den ryska bruttonationalprodukten, alltså värdet på

allt det Ryssland producerar i form av varor och tjänster, med 83 procent.

Jordbruksproduktionen sjönk med 63 procent.

Investeringarna sjönk med 92 procent.

70 000 fabriker stängdes. Det gör att Ryssland producerar 88 procent färre traktorer, 76 procent färre tvättmaskiner, 77 procent mindre bomullstyg, 78 procent färre TV-apparater, listan kan göras nästan hur lång som helst.

I ett land som som inte hade någon arbetslöshet blev 13 miljoner människor arbetslösa.

De som har kvar jobbet har fått halverad lön.

Den genomsnittliga livslängden för män har sjunkit med sex år. Sex år!

En sådan förändring sker normalt bara när länder drabbas av stora krig, epidemier eller svältkatastrofer.

Inget av detta har drabbat Ryssland.

Ändå sjönk medellivslängden på bara några år till samma nivå som i Indien, Egypten och Bolivia.

Experimentet damen med plakatet vill ha slut på håller bokstavligen på att döda hennes landsmän.

Inte undra på att hon demonstrerar.

Ville ryska folket utsättas för denna chockterapi? Enligt den gängse bilden av vad som hänt i Ryssland under 90-talet är svaret underligt nog "ja".

Den bilden ser ut ungefär så här: när Michail Gorbatsjov kom till makten 1985 insåg han att Sovjetunionens ekonomi höll på att falla sönder.

Han startade då ett reformarbete som kom att kallas Perestrojkan. Med hjälp av reformer ville han förvandla det odemokratiska Sovjetunionen till en socialistisk demokrati.

Kommunistpartiets monopol på tidningsutgivning skulle slopas och yttrandefrihet införas. Sovjetunionen skulle bli ett demokratiskt land.

Samtidigt skulle ekonomin reformeras från den centralstyrda kommunismen till reformerad socialism.

Oppositionen mot Gorbatsjov leddes av Boris Jeltsin. Han ville till skillnad från Gorbatsjov inte alls ha en demokratiserad socialism. Han ville övergå till kapitalism.

Enligt den gängse bilden var Sovjetsamhällets gamla elit, kommunistpartiets toppskikt och de många toppbyråkraterna, motståndare till Jeltsins planer på att införa kapitalism. De var ju rädda att bli av med alla sina privilegier.

Jeltsins stora framgångar skulle istället bygga på stödet från den ryska befolkningen, som var dödstrött på Sovjetunionen och därför krävde långt mer djupgående reformer än den

"Den enkla sanningen är att chockterapi fungerar alldeles utmärkt och den verkar snabbt."
Professor Anders Åslund i DN 930122.

demokratiska socialism Gorbatsjov arbetade för.

Alltså: folket krävde kapitalism.

Eliten tvingades motvilligt ge med sig.

Men var det verkligen så det gick till?

Den ryska sociologen Tatiana Zaslavskaja har visat att denna populära historiebeteckning är falsk.

Enligt henne var den ytterst inflytelserika eliten möjligen emot förändringar under ett par år efter 1985. Men när man väl insett att en privatisering främst skulle gynna de som redan befann sig i samhällets topp ändrade man snabbt uppfattning. Enligt Zaslavskaja hade Jeltsin aldrig kunnat komma till makten utan stöd från den gamla partitoppen, en teori som stöds av det faktum att det mycket riktigt blev Sovjetunionens gamla elit som tog över landets tillgångar efter privatiseringen.

VÄRLDSELITENS KLUBB

En sen kväll i Moskva träffar jag sociologen Boris Kagarlitskij, forskare vid institutet för jämförande studier vid ryska vetenskapsakademien och tung regimkritiker. Hans kritik mot chockterapi ges särskild tyngd av det faktum att han 1982 greps av KGB för att ha samarbetat med en socialistisk grupp som kritiserade den dåvarande Sovjetregimen.

I ett av hotell Rossijas små caféer berättar Boris Kagarlitskij hur den

ryska eliten fullständigt håller på att förstöra hans land.

– Du måste förstå att elitens nyckelmålsättning var att bli jämlik medlem av världseliten, säger han.

Och det till vilket pris som helst. Om de måste förstöra sitt eget land för att bli accepterad i den klubben – då förstör de ditt land.

Boris berättar att Sovjetstatens elitskikt var oerhört privilegierat jämfört med resten av befolkningen. Men jämfört med toppolitiker och industriledare i väst levde de ändå ett fattigt liv. Inte ens medlemmarna av politbyrån gick klädda i något annat än rysktillverkade kläder och skor och när de reste på semester var de hänvisade till partiets semesterhem vid Svarta havet. Det slog Sovjetmedborgarens enkla datcha med hästlängder, men knappast världselitens exklusiva semesterorter i Monaco eller den karibiska övärlden.

Dit var dörren stängd för världens största nations toppskikt.

Men när Gorbatsjov började reformera det sovjetiska samhället vädrade de yngre medlemmarna av eliten morgonluft.

– Ett intressant fenomen, säger Boris, är att de som blev nyliberalismens främsta företrädare och funktionärer i Ryssland ofta är barn till Sovjetstatens toppbyråkrater. Det är andra generationen. Via sina fäder har de bra kontakt i partihierarkin, de är ofta utbildade i väst och de vill *väldigt* gärna bli accepterade i världseliten.

Jeltsin valdes till president 1991 och strax efter det blev Ryssland självständigt. De ryska ekonomerna omkring honom var vid den här tiden extremt marknadsliberala. En undersökning visade att de till och med trodde mer på marknadens förmåga att på egen hand lösa ett lands ekonomiska problem än deras kollegor i väst gjorde.

Till ekonomiminister utsåg Jeltsin den då 36-årige ekonomen

”Ju mindre pengar staten har, desto mindre chans har den att stjäla dem.”
(Anders Åslund)

Jegor Gajdar. Jegors farfar hade varit krigshjälte i röda armén och hans far utrikeskorrespondent för *Pravda*. Som liten bodde därför Jegor Gajdar på Kuba och i Jugoslavien tillsammans

med sin far. Under Gorbatsjovperioden arbetade Jegor Gajdar som redaktör för ekonomisidorna i tidningen *Kommunist* och som kolumnist i *Pravda*.

Jegor Gajdar var kort sagt ett typexempel på hur andra, eller till och med tredje, generationens sovjetiska elit gick från kommunism till extrem marknadsliberalism under loppet av bara några år.

Som ekonomisk rådgivare till Jeltsins regering anlätades professor Jeffrey Sachs från universitetet i Harvard, USA. Jeffrey Sachs hade i mitten av 80-talet konstruerat en ekonomisk politik åt Bolivias regering, och 1989 använt samma politik i Polen då han anlätats som rådgivare åt den polska regeringen.

Tekniken fick namnet ”chockterapi”. Efter att Polen behandlats med chockterapi spreds uppfattningen bland ekonomer att det var den bästa metoden att förvandla ett socialistiskt land till marknadsekonomi.

Med i Jeffrey Sachs team av ekonomer fanns den svenske ekonomen Anders Åslund. Åslund hade fram till 1984 arbetat på svenska ambassaden i Moskva och då blivit personlig vän med många av dem som senare skulle driva igenom chockterapi i Ryssland.

Både Gajdar och Jeltsin var förtjusta i chockterapi och de utländska rådgivarna fick till uppgift att planera en dunderkur för Ryssland.

Det skulle bli ett av de hårdaste experimenten i neoliberal politik som någonsin genomförts.

”Chockterapi” byggde på synsättet att samhället i sitt ”naturliga”

skick fungerar som en marknadsekonomi. Bara genom att på ett "onaturligt" sätt reglera och begränsa den fria marknaden kunde ett icke-marknadsekonomiskt system skapas – vilket hade skett i gamla Sovjetunionen.

Det enda som krävdes för att återställa den naturliga ordningen var egentligen att ta bort de hämmande regleringarna. Sedan skulle samhällets naturliga jämvikt återställa sig själv.

Drivkraften var egennyttan – varje enskild individs vilja att tjäna så mycket pengar som möjligt.

Eller som Anders Åslund uttryckte det i DN i maj 1992:

"Kapitalismens undergörande incitament, eller frestelser, övervinner det mesta."

Receptet som skulle släppa lös "kapitalismens undergörande incitament" var enkel: statliga företag skulle privatiseras, de tidigare reglerade priserna skulle släppas fria och valutahandeln skulle avregleras.

Chockterapiens förespråkare förnekade inte att processen skulle bli smärtsam för Rysslands folk. Under Sovjettiden hade staten subventionerat alla varor vilket innebar att det mesta var väldigt billigt. Man betalade nästan inga hyror alls och prishöjningar var ett okänt begrepp för ryssarna. Chockterapeuterna varnade för att priserna skulle höjas så fort prisregleringarna avskaffades, men bara under en övergångsperiod. Snart skulle lusten att tjäna pengar driva de privata företagen att producera mer av just de varor som var mest eftertraktade, och därmed skulle priserna sjunka och stabiliseras. Sedan skulle Ryssland bli ett bättre land att leva i. Allt efter sunda, marknadsekonomiska affärsprinciper.

Startskottet för den blixtnabba omvälvningen av Ryssland

"Kostnaden av kommunismen och övergången till kapitalism i Ryssland har varit större än de flesta tidigare trott. Men ju snabbare ett systemskifte sker, desto mindre blir lidandet." (Anders Åslund i DN 920530)

annonserades till vintern 1992. Jeltsin gick till och med under hösten ut och avslöjade exakt vilket datum den fria prissättningen skulle införas.

Detta visade sig vara ett rejält klavertramp eftersom Rysslands affärsmän omedelbart slutade att sälja några varor i väntan på avregleringen som skulle göra det möjligt att ta mer betalt.

Hösten -91 hade tillgången på varor inte varit sämre än vanligt i Moskvas affärer, men efter Jeltsins avslöjande gapade hyllorna plötsligt tomma. Denna trista inledningen på chockterapien skulle visa sig vara starkt symbolisk.

Priserna släpptes fria den 2 januari 1992.

Prisökningarna blev fruktansvärda.

Moskva hade ett par år tidigare fått en McDonalds som blivit mycket populär. Redan några veckor efter avregleringen gapade restaurangen tom sedan priset på en hamburgare stigit från från 38 rubel till 100. Detta samtidigt som en normallön låg kvar på 500–800 rubel i månaden.

Faktum var att moskvaborna i princip helt slutade äta kött eftersom kilopriset blivit absurdt högt.

Och det var bara början.

1995, fyra år efter avregleringen, hade varorna i butikerna blivit 3 668 gånger dyrare än de var 1990.

En resa med tunnelbana som tidigare kostat fem kopek kostade plötsligt 400 rubel, det vill säga 8 000 gånger mer.

Ett kilo kött som kostade två rubel kostade plötsligt över 3 000.

Och så vidare.

För att kompensera för inflationen höjdes arbetarnas löner, men inte tillräckligt mycket. 1995 hade ryssarnas reallöner halverats.

Ryska folket, som överhuvudtaget inte upplevt några prisökningar på 30 år, hade inte längre råd att köpa mat.

Inget av detta tyckte bekomma de svenska och amerikanska ekonomer som planerat alltihop. I januari 1993, då den skenande inflationen som bäst höll på att strypa det ryska folket formulerade sig Anders Åslund så här i en intervju i DN:

”Jag andas ut när jag kommer till Östeuropa – Prag, Warszawa eller Budapest men även Moskva – och undflyr Västeuropas småsinthet. Vid varje besök gläds jag åt de stora perspektiven och hur kapitalismen firar nya triumfer.”

Swälten bland de fattigaste kommenterade han någon månad senare så här:

”Problemet är pensionärerna. Men det är ett socialt problem, inte ett politiskt – för pensionärer gör inte revolution.” (Expressen 930217).

Samtidigt startade andra steget i chockterapi – den blixtnabba privatiseringen av de statliga företagen.

Nästan ingen hann egentligen förstå vad som hände.

Journalisten Julia Kalinina, som jobbar på en av Moskvas störs-

”Ju mindre pengar staten har, desto mindre chans har den att stjäla dem.”
(Anders Åslund)

ta tidningar, berättar hur det gick till när tidningsföretaget privatiserades. Hela ägandet samlades helt enkelt i en enda aktie, och den tog chefredaktören hand om. Några protester från

journalisterna på tidningen hördes inte.

– Det var ju ingen av oss som riktigt förstod vad en aktie var för någonting, förklarar Julia.

Historien är intressant. Om inte journalisterna på Moskvas största tidning begrep vad privatiseringen gick ut på – hur skulle någon annan rysk medborgare kunna förstå?

PRIVATISERINGSKUPONGERNA

Glappet mellan elitens kunskaper om vad privatiseringen innebar och befolkningens okunskap blev uppenbart när staten började dela ut så kallade vouchers, eller privatiseringskuponger.

Privatiseringskupongerna var en idé som skulle lösa ett av chockterapeuternas största problem: hur bär man sig åt för att i ett slag privatisera tusentals statligt ägda företag?

I västvärlden är vi vana vid att en liten ägarklass äger större delen av våra länders tillgångar. I Sverige äger till exempel familjen Wallenberg hälften av hela det svenska näringslivet. Detta är ett antingen accepterat eller helt okänt faktum för svenskarna. Men vad skulle hända om någon föreslog att vi skulle privatisera SJ och

Telia genom att helt enkelt skänka bort dessa företag till Peter Wallenberg? Något sådant skulle knappast passera utan diskussion, eftersom orättvisan då skulle bli alldeles för tydlig.

Men vad chockterapeuterna planerade att göra i Ryssland var just att skapa några nya Wallenbergfamiljer genom att slumpa bort statens tillgångar.

I Dagens Nyheter frågade en häpen reporter Anders Åslund om Ryssland verkligen skulle *ge bort* de statliga företagen. Anders Åslund svarade: "Ja. Detta är för att snabbt få en ägarklass." (DN 920216).

En ägarklass skulle alltså skapas. Men lika lite som svenskarna är beredda att skänka sina tillgångar till Wallenberg var det troligt att ryssarna ville se sitt land skänkas bort till en godtyckligt vald roffare.

I sin bok "Därför behöver Östeuropa chockterapi" från 1992 formulerade Anders Åslund lösningen på problemet. Man skulle göra privatiseringen "politiskt acceptabel" genom att dela ut små aktiepöster till massor av ryssar. Ingen skulle då behöva uppleva det som att någon rysk version av Peter Wallenberg roffade åt sig av den gemensamma egendomen.

Och så blev det. Alla ryssar tilldelades en voucher värd ungefär en månadslön i rubel. Denna kupong skulle användas till att köpa aktier i företag.

Boris Kagarlitskij berättar hur han och hans fru vägrade ta emot sin voucher.

– Vi tyckte det skulle kännas som att delta i rånet, säger han, men 80 procent av befolkningen tackade ja.

Någon spridning av ägandet blev det dock inte. Tvärtom.

Boris berättar att varje voucher var värd ungefär en månadslön då privatiseringsprojektet sattes igång. Men när folk några månader senare väl hunnit kvittera sina kuponger hade den galoperande inflationen ätit upp nästan hela värdet. En voucher var bara värd en flaska vodka.

Som en händelse dök det just då upp affärsmän som faktiskt var villiga att byta till sig folks synbarligen värdelösa vouchers mot just vodkaf flaskor. Det allmänheten inte visste var att en voucher inte tappat något i värde om den användes till företagsköp. Företagens värde hade nämligen inte justerats med inflationen.

– De allra flesta bytte sina vouchers mot vodka, berättar Boris Kagarlitskij. På så sätt kunde den som hade kontakter samla på sig ett par tusen vouchers och därmed köpa ett helt företag för 2 000 flaskor vodka.

De som köpte var samma elit som som suttit i toppen under Sovjettiden, och som hjälpt Jeltsin att driva igenom chockterapin.

GRATIS FÖRETAG

Den som hade riktigt goda kontakter behövde dock inte ens betala med vodka.

Så här kunde ett gratisövertagande gå till:

Direktören för ett statligt företag startade en privat firma helt utan verksamhet. Det statliga företaget lånade sedan ut 50 000 dollar till det lilla nystartade privata företaget. På så sätt beviljade direktören i praktiken sig själv ett lån av statens pengar.

Det statliga företaget blev inför den planerade privatiseringen värderat i rubel. Den enorma inflationen gjorde dock att värdet räknat i dollar blev allt mindre. När det statliga företaget bara var värt exakt 50 000 dollar slog direktören till och lät det lilla företaget köpa upp hela det statliga företaget för de pengar han tidigare lånat.

SÅ LYCKAS DU I RYSS- LAND

Första lektionen: Hur du byter till dig ett företag mot 2 000 flaskor vodka.

1. Se till att födas i en familj som tillhör det gamla Sovjetsamhällets elitskikt.
2. När chockterapeuterna börjar dela ut "privatiseringskuponger" till folket så kvittera ut din egen kupong och vänta.
3. Efter ett tag har den hysteriska inflationen (som chockterapin också skapat) gjort att kupongerna bara är värda en flaska vodka. Gå då ut och köp 2 000 flaskor vodka. Försök att få mängdrabatt.
4. Sprid ut att du vill byta kuponger mot vodkaf flaskor.
6. Genom dina goda kontakter i eliten vet du att priset på företagen som kan köpas för kupongerna inte förändrats med inflationen. Men det vet nästan ingen annan. De flesta lämnar därför glatt ifrån sig sin kupong mot en flaska sprit. Byt till dig 2 000 kuponger.
7. Leta med hjälp av dina kontakter upp ett företag, köp det för kupongerna.

Klart! Nu äger du ett företag. Du har visserligen inte något kapital att driva det med, men du kan alltid plundra det på alla tillgångar och skicka pengarna till ett konto i Schweiz.

SÅ LYCKAS DU I RYSSLAND

ANDRA LEKTIONEN:

Hur du blir ägare till ett företag utan att betala en kopek.

1. Se till att födas i en familj som tillhör det gamla Sovjetsamhällets elitskikt.
2. Se till att utnämnas till direktör för ett statligt företag.
3. Starta diskret en liten privat firma vid sidan om. Om du känner dig skyldig kan du låter din fru eller bror stå för firman, men det är inte nödvändigt.
5. Se till att det statliga företaget lånar ut 50 000 dollar till det lilla privata företaget. Det är enkelt – du är ju direktör för båda!
6. Chockterapi är i full gång och det statliga företaget ska säljas till en privat köpare. Kolla hur många rubel det är värderat till.
7. Se genom dina kontakter till så att det statliga företaget inte omvärderas, trots att inflationen är fruktansvärd.
8. Vänta tills dess att rubeln blivit så lite värd att beloppet exakt motsvarar 50 000 dollar. Slå då till och låt det lilla företaget köpa det statliga företaget för de lånade pengarna.
9. Slå ihop de båda företagen. Nu slipper du betala tillbaka de 50 000 dollar som det lilla företaget var skyldigt det stora.

Klart! Du är nu ägare till ett före detta statligt företag och det kostade dig ingenting.

”Med utgångspunkt från vad vi nu vet om systemskiften i fd kommunistiska länder bör vi räkna med att Rysslands BNP faller med åtminstone 20 procent från början av 1992 innan botten nås.”
(Anders Åslund i DN 920530)

(Kommentar: Han gissade fel. 1997 hade BNP fallit med ofattbara 83 procent. Och botten var fortfarande inte nådd).

Slutligen slogs de båda företagen ihop, och skulden på 50 000 behövde därmed aldrig betalas tillbaka. Direktören hade blivit laglig ägare till ett före detta statligt företag utan att det kostade honom en kopek.

På det här sättet tog den ryska eliten över allt från bilfabriker till oljekällor. Miljonärer skapades över en natt.

En ny ägarklass hade nu skapats, om än på ett fruktansvärt orättvist sätt.

Enligt chockterapeuternas planer skulle de nya ägarna nu automatiskt driva sina industrier på ett för Ryssland nytt och effektivt sätt. Statliga företag som tidigare producerat saker som ingen ville ha skulle gå omkull eller lägga om sin produktion.

Och drivkraften bakom alltihop skulle alltså vara det Åslund nästan poetiskt kallat ”kapitalismens undergörande incitament”.

Men det blev inte riktigt som Anders Åslund tänkt sig.

De nya ägarna började inte alls producera sådant som folk ville ha. De började istället plundra sina företag.

Enligt Boris Kagarlitskij hade de egentligen inget val.

– Tänk dig in i deras situation, säger han. Där sitter du med ditt företag, och du funderar på vad du ska göra med det. Något kapital har du inte. Du har inga pengar att investera i företaget. Du har inga pengar till att ersätta gammal utrustning. Du har inga pengar att investera i forskning och utveckling. Om du vid ett enda tillfälle har otur och inte får betalt för en leverans så har du inga reservpengar att betala dina arbetare med.

– Det innebär att det enda de här företagens nyblivna ägare kunde göra var att exploatera företaget som en resurs i sig själv. Om man till exempel privatiserat en aluminiumgruva så tömde ägaren den på så mycket aluminium som möjligt utan att investera några pengar. Han körde maskinerna tills de föll sönder och kastade sedan bort alltihop som skräp.

Genom att plundra företag hamnade stora företag i händerna på en liten, stormrik överklass. För dem blev det närmast en hobby att spendera pengar.

En kväll besöker jag Restaurang Prag, en lyxig restaurang mitt i Moskva där säkert en betydande del av de plundrade företagen omsatts i mat och dryck. En middag kostar här lika mycket som en rysk låginkomsttagare tjänar på ett halvår. I menyn står priset angivet i dollar. Intressantast är dock entrén, som är lika välbevakad som en israelisk flygplats. För att komma in måste både man själv och eventuellt handbagage passera metalldetektorer. Processen övervakas av ett uppbåd biffiga säkerhetsvakter med sladdar i öronen.

Kontrollen behövs, för attentat riktade mot de nya rika är inte ovanliga. Ofta handlar det om interna uppgörelser i den nya överklassen.

MISSLYCKANDET

I takt med att fler och fler groteskt rika ryssar dök upp på shoppingrundor i Europas huvudstäder samtidigt som den ryska industrin rostade sönder, blev det allt mer uppenbart att chockterapi inte fungerat.

– Det man plötsligt upptäckte, säger Boris Kagarlitskij, var att Rysslands nya elit var extremt rika som individer, men när det gällde kapital var de allihop fattiga. Om du har, säg fem miljoner dollar i fickan så är det jättebra för dig, men för en industri så är det absolut *ingenting*. Det du kan göra är att spekulera i fastigheter. Där är fem miljoner dollar ok. Eller också gick pengarna till att köpa lyxprodukter som Mercedes Benz och liknande. Mycket pengar gick också direkt till konton i utländska banker.

Enligt Boris Kagarlitskij var det ett ödesdigert misstaget att tro att västvärldens ekonomer var experter på att *skapa* en marknadsekonomi bara för att de var experter på att *driva* en. Varken Anders Åslund eller Jeffrey Sachs har ju varit med och byggt upp den västerländska kapitalismen.

– Åslund och de andra läste aldrig Max Weber, säger Boris Kagarlitskij. Max Weber visar på ett extremt klart och tydligt sätt att en ägarklass skapas av sin historia, sin kultur, sin interna utveckling, men inte av det faktum att den äger egendom. Privat egendom existerade långt innan kapitalismen utan att utvecklas till kapitalism. Så det faktum att det finns ett privat ägande betyder väldigt lite. Det betyder att det finns privata ägare, men inte nödvändigtvis en klass av entreprenörer.

Resultatet av plundringarna syns i statistiken. Mellan 1991 och 1997 föll Rysslands BNP med 83 procent.

Chockterapin stängde helt enkelt av den enorma ryska industrin.

Västerländska media, som matats fulla med visioner om den fantastiska framtid Ryssland gick till mötes, var överlag mycket försiktig med att rapportera om de fruktansvärda konsekvenserna av chockterapin.

Ett undantag var Rapports Peter Löfgren som berättade om hur matköerna ringlade sig längs med Moskvas gator.

Att denna baksida av chockterapin förmedlades till svenska folket retade Anders Åslund så till den grad att han i en artikel på Dagens Nyheters debattsida skrev:

”De få längre köer som finns kvar i Ryssland beror på att priserna på ett fåtal varor ännu någon tid är reglerade (även om det är svårt att tro det om man ser Peter Löfgrens militanta socialistiska rapportering i TV 2).”

En journalist som på plats i Moskva riktar kameran mot fattiga människor blev alltså plötsligt en ”militant socialist”. Det var varken första eller sista gången Anders

Åslund avfärdade kritiker som kommunister och militanta socialister.

De flesta journalister behövde dock inte riskera att dra på sig Anders Åslunds vrede från DN:s debattsida. Den typiska attityden till ryssarnas

”Kostnaden av kommunismen och övergången till kapitalism i Ryssland har varit större än de flesta tidigare trott. Men ju snabbare ett systemskifte sker, desto mindre blir lidandet.”
(Anders Åslund i DN 920530)

Chockterapiens facit

lidande var att chockterapien var rätta medicinen, men att den inte givit effekt ”ännu”. Ett typexempel:

”Mycket tyder på att Gajdar gör ett strålande jobb, men mannen på gatan känner ännu inte de positiva effekterna av den ’chockterapi’ som inlets.” (DN 920419)

Ryssarna väntar ännu idag, fyra år senare, på de ”positiva effekterna” DN talar om. Enda skillnaden är att de idag är ännu fattigare.

Också bankerna hjälpte till att sprida bilden av ett snabbt framväxande, marknadsekonomiskt Ryssland. Så sent som i december -97 gjorde företaget Banco Fonder reklam för sin nya Rysslandsfond. I prospektet kunde hugade spekulanter läsa om Rysslands fantastiska utveckling:

”På häpnadsväckande kort tid har Ryssland ändrat skepnad och blivit en demokrati på väg mot marknadsekonomi av mer västerländsk modell.”

Och:

”Med en befolkning på 150 miljoner människor som sakta men säkert upplever en förbättrad köpkraft finns det goda skäl att förvänta sig en fortsatt tillväxt och utveckling.”

Det är svårt att förstå hur dessa ord kan beskriva ett land vars kapitalinvesteringar minskat med 80 procent och där inkomsterna för 75 procent av befolkningen rasat till existensminimum eller mindre.

BYTESHANDELN TILLBAKA

För de ryska statsfinanserna blev chockterapien en katastrof av aldrig tidigare skådade mått.

En enorm nation som för bara några år sedan hade en någorlunda fungerande industri har tvingats återgå till byteshandel. Den galopperande inflationen har gjort att det helt enkelt inte finns tillräckligt mycket pengar i omlopp. Till och med löner betalas ut i form av varor. En arbetare kan alltså efter arbetsdagens slut tvingas ställa sig vid vägkanten och försöka sälja samma varor som han under dagen tillverkat. Någon annan lön får han inte.

Det finns bara en enda institution som idag har pengar i Ryssland och det är de privata bankerna, som ofta ägs av det extremt lilla elitskikt som blivit miljonärer på chockterapien.

Från dessa banker har ryska staten tvingats låna pengar för att kunna betala sina egna räkningar.

Bankerna har passat på att ta ockerräntor.

Chefen för den ryska revisionskammaren heter Venjamin Sokolov och om man vill träffa honom måste man åka en misstänkt skramlig hiss tio våningar upp i ett av Moskvas enorma kon-torskomplex.

Sokolov ber om ursäkt för sitt nästan helt tomma kontor, revisionskammaren ska flytta och han är den siste som ännu inte kom-

Under den stora depressionen i USA 1929–1933 föll produktionen med 30 procent. I chockterapiens Ryssland föll den med 83 procent.

Under de första tre månaderna 1992 skars Rysslands statsutgifter ned med 40 procent.

Till och med i det avreglerade USA står den offentliga sektorn för en fjärdedel av ekonomin. I Ryssland står den idag för en åttondel.

Lagen om privatisering som antogs 1992 föreskrev att redan samma år skulle hälften av de ryska statsföretagen privatiseras och ytterligare tjugo procent före 1995.

Intäkterna för hela den gigantiska privatiseringsplanen 1992–96 uppgick bara till 0,15 procent av statens intäkter. Hela Ryssland gick under klubban för några få miljarder dollar.

324 fabriker såldes för mindre än fyra miljoner dollar stycket. Däribland industrigiganter som Uralmasj och Tjeljabinsk metallurgikombinat. Medan de internationella telebolagen köpte telenät i Ungern för 2 083 dollar per abonnent fick de det ryska nätet för 117 dollar per abonnent. Traktorfabriker såldes för vad ett bageri eller en korvfabrik i Schweiz kostar, enligt dumans privatiseringsundersökning.

Ett energibolag med UES:s kapacitet skulle ha kostat 49 miljarder i USA, i Ryssland gick det för 200 miljoner dollar.

Oljebolagen kostade fyra cent per producerat fat i årskapacitet, i USA är motsvarande siffra drygt sju dollar.

Det finns så lite pengar i Ryssland att man tvingats återgå till byteshandel. Gasjätten Gazprom får t ex bara in 10–17 procent av alla sina intäkter i pengar, resten i form av varuleveranser. En undersökning från 1998 visar att 73 procent av alla transaktioner mellan stora företag sker genom att man byter skulder eller varor med varandra.

70 000 fabriker har stängts under Rysslands ”reformperiod”.

Industriproduktionen har sjunkit med 81 procent.

mit iväg till de nya lokalerna. Den femtioårige kostymklädde mannen som sitter på andra sidan skrivbordet ser nästan försvunnen ut. Men när han börjar berätta om vad västs ekonomiska rådgivare och den gamla ryska eliten tillsammans gjort med Ryssland anar man orsaken till att Venjamin Sokolov numera är en hatad man bland dem som propagerat för chockterapi.

– Eftersom ekonomin fungerar genom byteshandel, utan pengar, så kan man inte ta ut några skatter, säger Venjamin Sokolov. Och effekten blir att budgeten hela tiden krymper. Eftersom bankerna har pengar, och det inte finns några pengar i statsbudgeten, så ger vi ut obligationer som löper på mellan tre månader och ett halvår till 100 procent ränta.

Siffran är ofattbar.

Ryska staten måste alltså betala 100 procent i ränta för ett lån på tre månader.

Det innebär att ryska statens lån är ungefär tre gånger dyrare än de lån som företag som Finax försöker lura på fattiga privatpersoner i Sverige.

Och ryska staten lånar inte till en ny tvättmaskin. Man lånar till att betala en hel statsräkning, till att betala ränta på utlandslån och till att betala lön till de statligt anställda.

Man lånar för att staten över huvud taget ska fortsätta att vara en stat.

Under Sokolovs ledning har revisionskammaren avslöjat att statstjänstemännen uppfunnit ett sätt att själva tjäna pengar på statens enorma upplåningsbehov. Man tar helt enkelt ut provision av de banker som får förmånen att låna ut pengar till staten.

– Säg att en försvarsindustri kommer med sin produkt till staten och ska ha betalt, säger Sokolov. Tjänstemannen meddelar att staten inte har några pengar att betala med, men att industrin kan gå till en viss bank och ta en kredit som staten borgar för. Banken tar upp till 200 procent i ränta. Efter ett halvår har staten lånat upp pengar att betala försvarsindustrin med. Men då går minst hälften av pengarna till banken som i sin tur betalar statstjänstemannen som fixade lånet.

Enligt Sokolov går den här typen av korruption långt upp i den politiska hierarkin

– För sådana här affärer har en tidigare finansminister arresterats, säger han, och med de fakta vi har skulle man kunna arrestera alla ledarna i finansministeriet.

ALLT GICK TILL RÄNTAN

Naturligtvis kan inget land i längden betala räntor på 100 till 200 procent.

Till slut biter hela lånekarusellen sig själv i svansen.

– Ju fler obligationer du ger ut desto större skuld har du, säger Sokolov. Och i ett visst läge vänder det så att du inte längre får

in pengar från bankerna utan istället betalar ut netto till bankerna.

I det läget hamnade Ryssland.

Alla pengar staten över huvud taget fick in gick direkt till att betala de privata bankernas skyhöga räntor.

För att rädda rubeln undan en fullständig kollaps ryckte nu Internationella valutafonden, IMF, in med nödlån.

I augusti 1993 fick Ryssland låna 1,1 miljarder dollar.

I juli 1993 lånade man 2,9 miljarder dollar.

I april 1995 lånade man 6,8 miljarder dollar.

I juli 1998 beviljade man ytterligare 14,1 miljarder som ännu inte betalats ut.

Sammanlagt har IMF hittills betalat ut 18 miljarder dollar till Ryssland.

Men lånen är inte gratis. IMF kräver en motprestation.

Ryssland måste lova att slaviskt fullfölja precis den chockterapi som skapat Rysslands desperata läge.

Privatiseringarna och avregleringarna måste fortsätta.

Annars blir det inga pengar.

Man skulle ju kunna tycka att IMF:s ledning är galna som beviljar miljard efter miljard i lån till en ekonomi som uppenbarligen inte fungerar.

Men så är det naturligtvis inte. IMF har mycket goda skäl att göra allt för att hindra Ryssland från att antingen gå i konkurs eller också kasta chockterapi på sophögen.

Det finns nämligen mängder av utländska banker och investmentbolag som också har ekonomiska intressen i Ryssland.

Sammanlagt rör det sig om över 200 miljarder dollar som i form av lån och investeringar satsats i landet.

Om Ryssland går i konkurs eller överger ”reformpolitiken” kan dessa 200 miljarder gå förlorade.

Då skulle flera österrikiska banker med stora intressen i Ryssland gå i konkurs.

Samma sak gäller stora banker i Schweiz, Tyskland och Holland. I USA skulle Chase Manhattan, Citicorp och en rad andra banker gå omkull.

Och så vidare.

RÄDDA BANKER I VÄST

Pengarna IMF lånar ut är skattepengar. Sverige och ytterligare nästan 200 länder är med och betalar till fonden.

Det IMF i praktiken gör är alltså att med skattepengar försöka rädda ett antal mycket rika västerländska företag undan konkurs.

Att det verkligen är så sägs allt oftare rent ut.

Den 10 september 1998 hölls en viktig hearing i ett amerikanskt kongressutskott. Det man diskuterade var krisen i Ryssland och IMF:s roll som räddare i nöden.

En av de talare som bjudits in för att lägga fram sin syn på saken var finansmannen Jim Rogers, som grundat investmentbolaget Roger Holdings. Hans budskap var glasklart:

”IMF:s aktiviteter förkläds i vackra ord om att hjälpa de fattiga och höja levnadsstandarden i tredje världen. Låt er inte luras. Hjälpånen handlar i själva verket om att skydda Chase Manhattan, J.P. Morgan och Fidelity Investments. Om Chase hade gått direkt till kongressen och bett skattebetalarna att täcka upp för ett dåligt lån han givit till Korea är det inte svårt att förstå vilket svar han skulle få. Men i IMF:s förklädning kan han få precis denna hjälp på en regelmässig basis utan så mycket som ett knyst av kritik.”

Före och efter

Redan i Sovjetunionen fanns stora klassklyftor, säkert större än i Sverige. Ändå har det nya Rysslands elit drivit fram en dramatisk vidgning av klyftorna.

1995 var avståndet mellan den rikaste tiondelen och den fattigaste redan lika stort som i USA.

Sedan uppnåddes den latinamerikanska ojämlikhetsnivån, där de rikaste 10 procenten av befolkningen har 16 gånger större inkomster än den fattigaste tiondelen.

I slutet av 80-talet ägde de sju män som idag är rikast i Ryssland på sin höjd en sommarstuga och en gammal Lada. Idag finns fem av dem på Forbes lista över världens rikaste män.

Reallönerna har minskat med 78 procent och pensionerna med 67 procent.

13 miljoner ryssar är arbetslösa.

800 000 högutbildade ryssar har lämnat landet.

Rysslands befolkning krymper sedan ett antal år med drygt en halv miljon om året. Den är nu nere i 147 miljoner, fyra miljoner färre än 1990.

Den sjunkande livslängden i Ryssland beror bl a på att fattigdomens välkända följeslagare – kolera, difteri, syfilis och tbc – kommit tillbaka.

I Stalinryssland riskerade politiska motståndare dödsstraff. I dagens Ryssland behövs inte dödsstraffet längre. Fångarna i ryska fängelser är till 20 procent nersmittade med tbc, till en betydande del av en obotlig sort. Totalt är två miljoner ryssar tbc-smittade, en siffra som ökar med 80 000–150 000 per år.

Dödsorsaker som ökat mest i Ryssland: hjärt- och kärlsjukdomar (särskilt infarkt och stroke), mord, självmord och alkoholförgiftning.

Vad gäller mord har Ryssland tveklöst gått om förebilden USA. Ryssland närmar sig den extrema våldsnivån i länder som Sydafrika och Colombia.

De enorma lånen har dock inte hjälpt den ryska ekonomin ett dugg.

För samtidigt som 200 miljarder dollar hållts in i landet har enligt inrikesministeriets beräkningar 350 miljarder dollar exporterats illegalt från landet.

Slutdestinationen har varit elitens bankkonton i Schweiz eller också har pengarna använts till fastighetsspekulation i väst. Idag är ryssarna de största fastighetsägarna i hela London.

Samtidigt väntar en fruktansvärd vinter för de nästan 150 miljoner ryssar som inte tjänade något på chockterapi.

Efter 1994 slutade Anders Åslund som rådgivare åt Jeltsin och flyttade till USA. Sedan dess har han varit den som mest hårdnackat försvarat varje del i den storslagna chockterapi oavsett läget i Ryssland. Redan 1995 skrev han en bok med det förbluffande namnet "Så blev Ryssland en marknadsekonomi". Han var så säker på att han lyckats att han tog ut segern i förskott.

Allt eftersom åren gick blev det allt färre kvar som förbehållslost hyllade Anders Åslunds chockterapi.

Jeffrey Sachs, ekonomen som ledde teamet där Åslund ingick, har börjat sväva på målet. Numera föreslår han ökade regleringar för att dämpa spekulatören i världen och har vid flera tillfällen sagt att inflation är mycket bättre än depression. I en debattartikel från januari 1998 avfärdade Anders Åslund dessa synpunkter från Jeffrey Sachs – professor på Harvard och chockterapis skapare – som "vänsterkritik".

"Jag är imponerad av Jeltsin. När han talar hörs inget av gamla socialistiska floskler. Han uppträder som vilken renodlad marknadsekonom som helst. Han är engagerad i diskussionerna."
(Anders Åslund i DN 920203)

Till vänsterkritikerna räknade han i samma artikel även Världsbankens chefekonom Joseph Stiglitz, MIT-professorn Alice Amsden och finansmannen George Soros.

ÅSLUND ERKÄNNER

Först i september 1998 erkände Anders Åslund för första gången i svenska medier att Ryssland inte är på väg mot någon lysande framtid. I en intervju säger han att Ryssland är på väg mot "den största enskilda statskonkursen som världen sett".

Att han själv eller någon av de övriga chockterapeuterna som styrde Ryssland mot bräddjupet skulle ha något ansvar för det som skett vill han dock inte kännas vid.

När Svenska Dagbladets reporter frågar honom varför det "gått åt helvete i Ryssland" svarar han i stället så här:

"Korruption, korruption och korruption. (...) i den stora statsapparaten under Tjernomyrdin (den förre premiärministern), hos de lokala guvernörerna, i parlamentet och bland affärsmännen.

– Alla fyra grupperna saknar självbevarelsedrift. De ser bara till sitt eget intresse. Ingen i Ryssland är stark nog att se till samhällets intresse."

Vi tar det där sista en gång till:

"De ser bara till sitt eget intresse. Ingen i Ryssland är stark nog att se till samhällets intresse."

Det är ett avslöjande svar.

Men det också djupt sorgligt.

Framför oss ser vi en av neoliberalismens allra mest övertygade vapendragare.

Hans makroekonomiska teorier har aldrig tidigare i världshistorien testats på verkliga människor.

Men nu skulle det ske. I Ryssland fick Anders Åslund förverkliga det samhälle som enligt den neoliberal kurslitteraturen skulle vara det perfekta.

Ett samhälle där egenytan "övertinner det mesta".

Ett samhälle där svältande pensionärer inte är ett "politiskt problem".

Ett samhälle där en ny "ägarklass" uppmanas att ta för sig av det som tidigare ägdes gemensamt.

Alltihop fick han genomföra och när det sedan går åt helvete sitter han och gnäller över att ingen "ser till samhällets intresse".

Så grund var den nyliberala analysen.

Utanför Vita huset i Moskva har 300 gruvarbetare bosatt sig i hembyggda plasttält.

De lovar att stanna tills politikerna överger den politik som håller på att döda deras landsmän.

Några pengar har de inte.

Men ändå sitter de kvar.

Varje dag kommer en liten grupp mycket fattiga pensionärer och ger de protesterande gruvarbetarna mat.

Bonussidan. Chockterapi i Sverige!

Den politik Anders Åslund var med om att genomföra i Ryssland vill han också genomföra i Sverige. Detta kan tyckas otroligt, men han har själv sagt så i flera debattartiklar i Dagens Nyheter. Så här såg rubriken ut på en debattartikel som publicerades i DN den 28 oktober 1997:

”Skär bort halva den offentliga sektorn”

Professor Anders Åslund: Sverige behöver chockterapi av östeuropeisk modell

Inledningen lyder så här:

”Sverige bör djärvt skära ned sina offentliga utgifter med ungefär hälften. Jag har deltagit i sådana nedskärningar i Ryssland och Ukraina, och lärt mig att det är politiskt lättast att skära bort alla tvivelaktiga utgifter på en gång.

I Sveriges fall bör allt stöd till organisationer dras in, myndigheter som AMS och Sida läggs ned och en rad svårmotiverade bidrag tas bort. Sedan bör inkomst – och kapitalskatten sänkas kraftigt.”

Att peka på Ryssland och Ukraina som lysande exempel på hur lyckat det är att skära i de offentliga utgifterna kan tyckas rubbat. Men läs då vad han skriver längre fram i samma artikel:

”Sverige är inte längre någon medelväg utan tvärtom det mest socialistiska landet i världen vid sidan av Kuba och Nordkorea. (...) Frågan är idag närmast när det svenska folket skall sätta stopp för detta sorgliga skådespel. Förr eller senare måste en majoritet av svenskarna ta sitt vett till fånga och liberalisera ekonomin.”

Anders Åslund har hittills bemötts med stor respekt av borgerliga politiker, opinionsbildare och journalister. Han är en ofta sedd gäst på landets debattsidor och så sent som i januari 1998 talade Carl Bildt uppskattande om hans råd rörande den svenska ekonomin.